

Petar Bašić

Katolički bogoslovni fakultet
Vlaška 38, HR-10000 Zagreb
petar.basic@kbf.hr

KAŠIĆEV *RITUAL RIMSKI*: TRAGOM JEDNE ZABUNE

U Kašićevu prijevodu *Rituala rimskoga* (1640.) dogodila se vrlo neobična zabuna: jedan tekst dvaput je preveden i otisnut na dvjema susljednim stranicama, *recto* i *verso*. U prijevodu ima različitih vrsta razlika, i većih i manjih. Autor ih u ovome svome radu analizira i pokušava izvući neke zaključke.

Rašireno je mišljenje da je Kašić prevodio doslovno, riječ po riječ, tako da se poštuje značenje svake riječi, a po mogućnosti i gramatički oblici.¹ Toga doista ima, pogotovo u njegovu prijevodu *Biblije*, gdje je doslovnost bila uobičajena pa i zadana, no kad se njegovo prevođenje cjelovitije razmotri, vidi se da on pokazuje i suprotnih sklonosti, čak jako naglašenih.² Tako u svojem prijevodu *Rituala rimskoga* Kašić je, premda se radi o liturgijskoj knjizi, pristupio s iznenađujuće mnogo slobode, kako u prevođenju, tako i u uvrštavanju dodataka.³

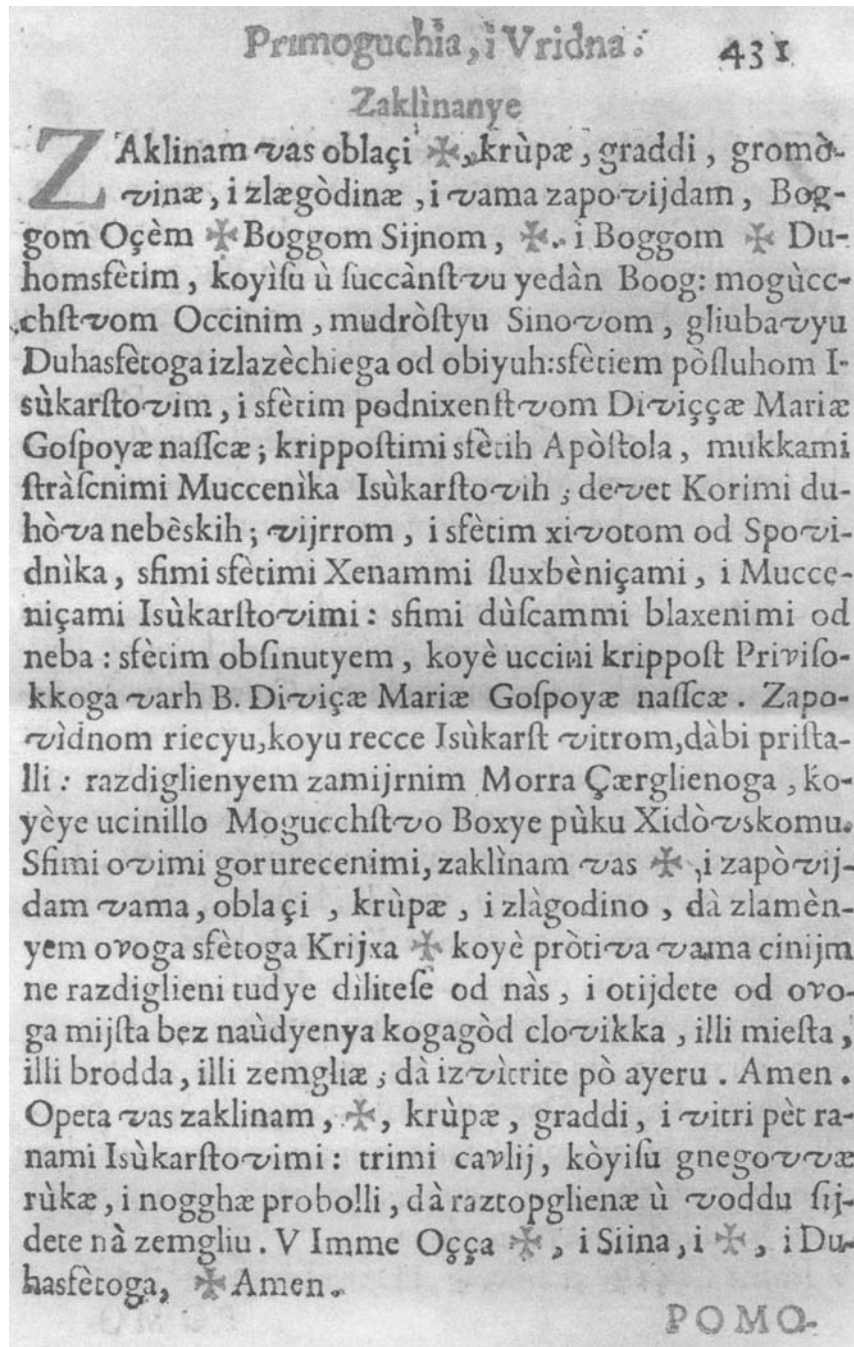
¹ Tako V. Horvat na početku svojega članka *Kašićev ispravak Bandulavićeva Lekcionara*. »Correttione dell'epistole et evangelii illirici«, *Vrela* i prinosi 19(1992/1993)217–230.

² Što se tiče Kašićeva prijevoda *Rituala rimskoga*, to će se moći lako pratiti jer se uz kritičko izdanje koje je u pripremi kani paralelno objaviti i latinski predložak.

³ Spomenimo samo tekstove dodane na početku knjige, a koji ne spadaju u *Ritual*. Odmah nakon naslovnice donosi u prozi posvetu *Urbano VIII. Pont. Max. Bartholomeus Cassius Dalmata Felicitatem*, gdje opravdava prijevod *Rituala* na hrvatski (ilirski) jezik i ujedno zagovara objavljivanje svojega *Novog zavjeta (selecta a me ex antiquis Illyricis codicibus Versio Illyrica)*. Slijedi nova posveta papi Urbanu VIII., ovaj put u stihovima. Nakon nove naslovnice, sada na hrvatskome, dolazi generalov *nihil obstat* i *imprimatur* magistra papinske palače, a zatim apostolska konstitucija pape Pavla V., prevedena iz latinskog izdanja *Rituala*. Nakon toga se Kašić obraća »Blagomu i milomu štioću« i u svojevrsnoj jezičnoj raspravi naširoko obrazlaže svoj naum, no ni ovdje ne propušta pozvati svećenike da potaknu svoje biskupe da od Rima zatraže objavljivanje njegova prijevoda *Svetoga pisma*. Zatim dolaze kazala kao u latinskom izdanju, a nakon njih opet jedan veliki Kašićev dodatak: PISMO GARGURA PAPE TRI-NADESTOGA VARH NOVOGA KALENDARA i KALENDAR IZ RIMSKOGA MISALA te SPOVIDAN'JE PRAVE VIRE (str. [XXVII-XXXVI] + 1–82).

Nakon tih uvodnih napomena vraćamo se temi najavljenoj u naslovu. Kašiću se, u njegovu priređivanju hrvatskog izdanja *Rituala rimskoga*, dogodilo nešto vrlo neočekivano: jedan te isti tekst preveo je dvaput, i tekst je otisnut na dvjema susljednim stranicama, *recto* i *verso* (str. 431 i 432). Ovdje ćemo razmotriti zašto je ta zabuna zanimljiva. Najprije donosim usporedo presliku tih dviju stranica.

432 Zaklinanya
Zaklinanye .
Z Aklinam vas oblači ✕, i krupæ, i graddi, i gro-
mòvine, i zlagòdina, i vama zapovijdam,
Boggom Oçem ✕ Boggom Sijnom ✕ i Boggom ✕ Du-
homsfètim, koyisu ù succanstvu yedan Boog : mogùc-
chstvom Occinim, mudròstyu Sijnovom, gliubàvyu
Duhafètoga izlazèchiega od obiyuh ; sfètim postu-
hom Isùkarstvom, sfètim podnixenstvom Divičça
Mariæ Gospoyæ nassæ; krippostimi Sfètih Apòstòla, mu-
kkami stràlcnimi Muccenika Isùkarstvih; devet Korì-
mi duhovà nebèskih; vijrniem, i sfètim xivotòm od
Spovidnika, sfimi sfètimi xenammi fluxbèniçami, i Mu-
cceniçami Isùkarstviimi: sfimi dùscammi blàxenimi
od neba : sfètim obfnutyem, koyè uccini krippost Prij-
visokkoga varh B. Divičça Mariæ Gospoyæ nassæ: za-
povidnom riecyu, koyè recce Isùkarst vietrom, dàbi
pristalli : razdiglienyem zamijrnim Morra Çarglienoga,
koyèye ucinillo Mogucchstvo Boxye pùku xidòvsko-
mu. Sfimi ovimi gorurecenimi: zaklinam vas ✕, i za-
povijdam vama, oblaçi, graddi, krupæ, i zlagòdino,
dà zlamènyem ovoga sfètoga Krijxa ✕ koyè pròtiva
vama cinijm, ne razdiglieni tudye dilitefe od nàs, i otij-
dete, i od ovoga mijsta bez naudyenya kogagòd clovi-
kka, illi mijsta, illi brodda, illi zemgliæ dà izvitrite
pòayeru. Amen. Opetà vas zaklinàm ✕ krupæ, grad-
di, i vitri pet ranami Isùkarstviimi : trimi càvlj, ko-
yisu gnegovvæ rùkæ, i nogghæ probolli, dà raztoplie-
næ ù voddu sijdere nà zemgliu .
V Imme Oçça ✕, i Sijna ✕, i Duhafètoga ✕ Amen.
P O M O.

Na preslikama su, kako je rečeno, dva prijevoda istoga latinskog teksta. Najprije ćemo pokušati odgovoriti na pitanje kako se mogla dogoditi zabuna da se jedan tekst prevede i otisne dvaput, a zatim ćemo se pozabaviti razlikama između tih dvaju prijevoda, a njih ima podosta.

Tekst dviju stranica o kojima je ovdje riječ pripada Kašićevu drugom dodatku na kraju knjige (*Zaklinan'ja primoguća i vridna...*, str. 423–445)⁴. Taj se dodatak, koliko sam uspio istražiti, u latinskom Ritualu pojavljuje prvi put u 'neslužbenom'⁵ rimskom izdanju iz 1652., a zatim u mletačkim izdanjima počevši od 1656. (nema ga u mletačkom izdanju iz 1637.). Naslov latinskog teksta glasi: *Coniurationes potentissimæ et efficaces ad expellendas, & fugandas aereas tempestates... a R. presbytero Petro Locatello tit. S. Cassiani Bergomi collectæ*. Vrlo je vjerojatno da Kašić taj tekst nije preuzeo ni iz jednoga latinskog izdanja Rituala (takvo izdanje barem zasad nije mi poznato)⁶, nego izravno iz knjižice koju je P. Locatellus objavio u više navrata: 1604., 1609., 1619., 1626. pod naslovom *Coniurationes potentissimæ, et efficaces ad expellendas et fugandas aereas tempestates, a Dæmonibus per se, sive ad nutum cuiusvis diabolici ministri excitatas, ex diversis ... auctoribus collectæ, etc.* Kasnije je knjižica objavljivana pod neznatno promijenjenim naslovom (*Exorcismi potentissimi...*). U rukama sam imao izdanja iz 1675. i 1680., iz kojih se jasno vidi da je to isto djelo koje je objavljivano pod naslovom *Coniurationes potentissimæ...* Kašić je, čini se, bio prvi koji je te tekstove (svoj drugi dodatak) uvrstio u Ritual. Ta knjižica kasnije, dekretom od 4. prosinca 1725., dolazi na popis zabranjenih knjiga,⁷ zbog čega se njezini

⁴ *Rituale Romanum Urbani VIII. pont. max. iussu editum illyrica lingua, Romae, Ex Typographia Sac. Congreg. de Propag. Fide, M.D.C.XL, Superiorum permissu / Ritual rimski istomačen slovinski po Bartolomeu Kasiću popu bogoslovcu od Družbe Jesusove penitenciru Apostolskomu*, u Rimu, iz Utienice Svet. Skupa od Razplodjen'ja S. Viere, 1640. (primjerak samostanske knjižnice Sv. Ksaver, Zagreb, sign. I. III br. 30). — Pretisak Rituala objavljen je 1993., priredio Vladimir Horvat.

⁵ Pod "službenim" izdanjima podrazumijevam ona što su ih izdali Typographia Reuerendæ Camerae Apostolicæ (1614., 1615., 1617., 1636.) i Sacra Congr. de Prop. Fide (1658. i 1750.). Druga izdanja bila bi "neslužbena".

⁶ Pitanje latinskog predloška Kašićeva *Rituala* opširno sam obradio u jednom drugom članku (*Koji je bio latinski predložak Kašićeva Rituala rimskoga [1640.]?*, u: *Bogoslovska smotra* 84/2014, 4, 787–803). Pregledao sam dvadeset i četiri latinska izdanja i analizirao elemente razlikovanja te ih stavio u odnos s Kašićevim vlastitostima. Mnoge pojedinosti upućuju na to da bi traženi predložak mogao biti neko od mletačkih izdanja između 1620. i 1637., ali ni do jednoga od njih zasad nisam uspio doći.

⁷ Djelo je navedeno na svome mjestu po abecednom redu: *Lucatellus Petrus. Coniurationes potentissimæ, & efficaces ad expellendas, & fugandas aereas potestates. Decr. 4. Decembris 1725.*, u: *Index librorum prohibitorum sanctissimi domini nostri Gregorii XVI pontificis maximi jussu editus. Romae MDCCCXLI. Ex Typographia Reverendæ Camerae Apostolicæ. Cum summi pontificis privilegio.* — Postoji određe-

tekstovi izostavljaju već u mletačkom izdanju iz 1738. (tekstovi su još zadržani u mletačkom izdanju iz 1718.).⁸

Još bismo se mogli upitati nije li možda i u Kašićevu latinskom predlošku dotični tekst bio, zabunom, napisan dvaput. Na tu mogućnost upućuje činjenica da se radi o zaokruženoj cjelini koja ispunjava cijelu stranicu: na vrhu je naslov, a na dnu se najavljuje sljedeći naslov. To bi nas vodilo pretpostavci da su se poklapale stranice latinskog originala, Kašićeva rukopisa i tiskanog Rituala. Kašić naime na obje stranice najavljuje isti naslov koji slijedi: POMO- (=POMOGIIENYA [!] DAVIDOVA). Isto tako valja spomenuti da je dvodijelna živa glava napisana ispravno: na str. 431 ono što dolazi na desnoj (neparnoj), a na str. 432 ono što dolazi na lijevoj (parnoj) stranici.

A sada se okrenimo drugom pitanju, razlikama tih dviju stranica. Najprije donosim popis svih razlika, a zatim ću ih kratko prokomentirati.

Razlike navodim kronološkim redom. Brojke lijevo uz primjere označuju redni broj primjera, a brojke u zagradama označuju red na stranici – i jedno i drugo služi za komentar.

str. 431 / str. 432

	Zaklīnanye / Zàklinanye
	vas / vàs
	krùpæ / <i>i</i> krùpæ
	graddi / <i>i</i> graddi
	gromòvine / <i>i</i> gromòvine
5 (3)	Sijnom, + . / Sijnom + jedàn / jedan
	mogùccchstvom / mogùcchstvom
	Sinovom / <i>Sij</i> novom
	gliubavyu / gliubàvyu
10 (6)	obiyuh: / obiyuh; pòsluhom / pòsluhom
	<i>i</i> sfètim / sfètim
	sfètih / Sfètih
	Apòstola / Apòstòla

na nedoumica u vezi s prezimenom autora jer se ono susreće u tri oblika: Locatellus, Lucatellus, Lucatellius, no nema ozbiljne sumnje da se ne bi radilo o istom autoru. Spomenuta je i varijanta u naslovu: Exorcismi i Conjuraciones, što se provlači i kroz tekst, ali i ta je razlika zanemariva.

⁸ Koje li sretne slučajnosti! Od mnogih izdanja koja sam digitalizirana našao na internetu (ukupno 24) ovoga nije bilo, ali je upravo ono, iz razdoblja koje me zanima (1614. – 1750.), jedino koje se nalazi u Hrvatskoj (Knjižnica Bogoslovskog sjemeništa u Zagrebu, br. 15944.).

- 15 (9) Muccenika / Muccenika
 Isùkarstovih / Isùkastovih
 duhòva / duhova
 vijrrom / vijrniem
 xivotom / xivotòm
- 20 (10) od Spovidnika / od Spovidnika
 Xenammi / xenammi
 blaxenimi / blàxenimi
 Privisokkoga / Prijvisokkoga
 Diviçæ / Dieviççæ .
- 25 (14) nasscæ. Zapovìdnom / nasscæ: zapovìdnom
 koyu / koyù
 vitrom / vietrom
 Xidòvskomu / xidòvskomu
 gorurecenimi, zaklinam / gorurecenimi: zaklinam
- 30 (19) oblaçi, / oblaçi, *graddi*
 zlàgodino / zlàgodino
 cinijm / cinijm,
 dilitese / dilitese
 otijdete od / otijdete, *i* od
- 35 (22) miesta, / mijsta,
 zemgliaè ; dà / zemgliaè dà
 pò ayeru. / pò ayeru.
 zaklinam, +, / zaklinàm +
 cavlij, kòyisu / cävlij koyisu
- 40 (26) raztopglienae / raztoplienae
 V Imme / V Imme
 i Siina, i +, i Du- / i Sijna +, i Du-

Komentar

Ako bismo pobrojili sve razlike, pa i one najsitnije, bilo bi ih pedesetak. Sve se one mogu razvrstati na više slojeva.

Na prvo mjesto stavili bismo **prevodilačke** razlike. Na šest mjesta veznik *i* je donesen ili izostavljen (br. 2–4, 12, 18 i 42); jedna je riječ izostavljena *i* u br. 30. I razliku u br. 18 (*vijrrom* / *vijrniem*) možda možemo svrstati u prevodilačke razlike. Kašić je naime mogao latinsku riječ pročitati jedanput kao **fidelem**, a drugi put kao **fidem**. Ali bi se tu moglo raditi i o slagarskoj pogrješci (vidjeti zacrnjena slova).

Jedna je razlika **redakcijska**: u br. 41 rečenica V Imme... jedanput je u

novom odlomku, a jedanput u nastavku. Sasvim je jasno da je Kašić hotimično tako postupio, dok je u latinskom moglo ne biti sasvim jasno gdje je novi odlomak.

Najviše razlika odnosi se na Kašićeva **kolebanja**. I tu imamo različite vrste razlika: a) refleks jata: *Divičæ / Dievičçæ; vitrom / vietrom; miesta, / mijsta*; b) dugi/kratki glas: *Sinovom / Sijnovom; Privisokkoga / Prijvisokkoga*; c) naglasak: U naglasku je samo jedna prava razlika, i to u samom naslovu: *Zaklīnanye / Zāklinanye*. Od drugih razlika negdje je naglasak stavljen, a negdje nije; na dva mjesta ima dvostruki naglasak, ali to je očito tiskarska pogrješka (*Apòstola / Apòstòla i zlàgodino / zlàgodìno*); razlika u udvostručenju suglasnika dolazi samo jedanput (*Divičæ / Dievičçæ*); d) pravopisnih razlika je relativno malo: (malo i veliko slovo) *sfètih / Sfètih; Xenammi / xenammi; Xidòvskomu / xidòvskomu*; (interpunkcijski znakovi) *Sijnom, +. / Sijnom +*; *obiyuh: / obiyuh; nasscæ. Zapovìdnom / nasscæ: zapovìdnom; gorurecenimi, zaklīnam / gorurecenimi: zaklinam; otijdete od / otijdete, i od; zemgliæ ; dà / zemgliæ dà; zaklinam, +, / zaklinàm +; cavlij, kòyisu / cāvlij koyisu*

e) ostalo se može svrstati u tiskarske pogrješke: *mogùccchstvom / mogùcchstvom; Isùkarstovih / Isùkastovih; raztopglienae / raztoplienae*.

Nešto je u svemu ovom ipak znakovito. Kašić gotovo u svim svojim djelima donosi *Pomanjkan'ja* koja treba *ponapraviti*, ali ništa od toga s ovih dviju stranica ne navodi u svojim *Pomanjkan'jima* na kraju Rituala. On redovito donosi samo najvažnija, a druge prepušta čitatelju da ih sam *ponapravi*. Kad je riječ o *pomanjkan'jima* u Kašićevu Ritualu, u jednom drugom članku iznio sam tezu da bi ih moglo biti preko 700, sitnijih i krupnijih.⁹ No mislim da iz toga ne bi trebalo nužno zaključiti da je Kašić bio površnji i nemarniji od drugih, nego da je to stvarnost onodobnog tiskarstva,¹⁰ a istraživači to kao da ne uzimaju dostatno u obzir. Stoga mislim da je ova Kašićeva zabuna višestruko zanimljiva. Ona bjelodano pokazuje kako je

⁹ Analizirajući dvadeset primjera iz Rituala izabranih po posebnom ključu, zaključno sam ustvrdio: »Od dvadeset navedenih primjera Kašić ispravlja u njih 8. Tako je, u tim primjerima, odnos između ispravljenoga i neispravljenoga 8:12. Opći je dojam da bi takav otprilike mogao biti i odnos između sveukupnih Kašićevih ispravljanja (49 [prva paginacija] + 252 = 301) i onoga što nije ispravio. Ako bi bilo tako, onda bi, uz te ispravljene, bilo još preko 400, sitnijih i krupnijih, neispravljenih pogrješaka« (P. BAŠIĆ, *O Prootisku Kašićeva Rituala rimskoga [1640.] i njegovu pretisku [1993.]*, *Filologija* 61, 2013, 12; cijeli članak 1–15).

¹⁰ Kašić je to bez imalo okolišanja priznao zapisavši na kraju svojih *Pomanjkan'ja*: »Evo ti upisah, mili štioče, pomanjkan'ja, kakono imaš ponapraviti ih: ter se nemoj čuditi da ih toliko jest: čudi se da ih nije vele veće budući bili stampaturi utieštenici našega jezika nerazumiteonici: paček zahvali Gospodinu Bogu da se to sve moglo jest i tako utieštiti s velicim mojim trudom« (str. 450).

težak i nesiguran put da se dopre do izvornog autorova teksta. Baca također novo svjetlo i na Kašićev način rada. On je naime podjednako dobro poznavao i latinski i hrvatski jezik, a uz ostale poslove mnogo je prevodio te je zasigurno stekao potrebno iskustvo i rutinu. Nije morao mnogo razmišljati, osim možda kad bi došla koja vrlo rijetka riječ ili izraz. U njegovu prijevodu *Svetoga pisma* naveo sam mnoge primjere koji to potvrđuju.¹¹ Nema ni govora o tome da bi on, kako se pomišljalo, skupljao prethodne prijevode i od njih stvarao novi prijevod.

Kašićev prijevod *Rituala* ide u doba kada se hrvatski jezik tek počinje pomalo standardizirati pa ne iznenađuju različita kolebanja. O njima rječito svjedoči i ovaj primjer.

Ritual rimski di Bartol Kašić (1640): sulla traccia di un errore

Riassunto

Nella sua traduzione croata (1640) del *Rituale Romanum* (1614) Bartol Kašić ha commesso un interessante errore: ha tradotto due volte lo stesso testo in due pagine successive, *recto* e *verso* (p. 431 e 432), ma nella sua traduzione ci sono differenze, piccole e grandi, e l'Autore in questo suo lavoro le analizza e cerca di trarne rispondenti conclusioni.

Ključne riječi: Bartol Kašić, *Ritual rimski* (1640.)

Parola chiave: Bartol Kašić, *Ritual rimski* (1640)

¹¹ Usp. /*Biblia Sacra./ Versio Illyrica selecta... Bartholomaei Cassii*. Ediderunt Hans Rothe et Christian Hannick. E codicibus manuscriptis transtulerunt Petar Bašić et Julije Derossi et Zlata Derossi. Curis elaboravit atque apparatu critico instruxit Petar Bašić, sv. I, Paderborn... 1999, str. 120, bilj. a i b; str. 223, bilj. a; str. 318, bilj. g; str. 442, bilj. c itd.

